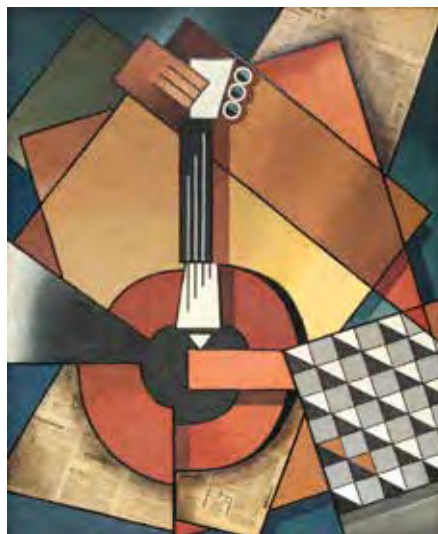

Luis Caruncho, *Mandolina* (1959)
Técnica mixta sobre táboa, 190,5 x 158,7 cm. Colección de Arte
ABANCA

Novas formas na música popular: Da romaría á festa. Da *movida* ao *bravú*.

Xurxo Souto Eiroa

Introdución

Como aconteceu en moitas outras latitudes, ao longo do pasado século Galiza viviu o impacto da chegada de novas formas de música popular. Na dialéctica entre a música tradicional e a presión destas novas formas o balance é dispar. Algunhas foron axiña asumidas, galeguizadas, e mesmo funcionaron como un elemento dinamizador da nosa cultura. Mais outras substituíron as músicas anteriores e actuaron como axentes *uniformizantes* e *aculturizadores*. Perdemos a nosa posición de creadores e creadoras para nos converter en espectadores ou simples imitadores duns contidos culturais que veñen doutros lugares.

O proceso continúa. Mais a pesar desta presión, a identidade galega –expresada en primeiro lugar no idioma– segue a producir novas creacións, tamén neste novo milenio. De aí a atención que lle imos prestar neste relatorio ao *bravú*, polo que supuxo de elemento regaleguizador no eido da música popular. Un movemento que situou a lingua no centro mesmo do seu discurso creativo.

I. Da romaría á festa

Do apolíneo e o dionisiaco

Todos os músicos de Rábade honran a memoria do señor Crisanto, director da orquestra Novedades. Tan ben lle daba ao saxofón que con só

catorce anos foi reclamado como solista pola Nova Jazz para o San Roque de Betanzos. A crítica especializada vivía tal exposición como unha forma de infanticidio. “Agárrate Saxo”, famoso pasodobre. Cando chegou o momento do seu solo, o rapaz deu un fa sostido –dificultade extrema– con tanta limpeza que por un instante se lle estricou o instrumento. E deseguido, dun revirincho, volveu ao seu estado natural entre o clamor da multitude que ateigaba a Praza do Campo.

Non vou falar aquí da academia de inventores de novas festas gastronómicas, de duelos definitivos entre grandes orquestras, nin do concerto do milenio de todos os veráns. Quero procurar esa emoción que, como a de don Crisanto, só pode acontecer no espazo colectivo por excelencia: o campo da festa. En *A orixe da Traxedia Clásica*, Friedrich Nietzsche define tal evento como un combate entre o deus Apolo e Dioniso: o mundo das formas e o da paixón. Tensión emocional que seguimos a reproducir en cada baile na aldea. O campo da festa, herba doce para o grande encontro. O círculo, a asemblea, perfectamente acoutado polo enredado de luces. E o palco é o altar. Acudimos coas mellores galas, ocupamos no rito o noso lugar. Matrimonios de ganchete e xerseí ás beiras. No *bochinche* vellos lobos de bar. A rapazada toda diante. E a vida que quere estoupar –bailadores e bailadoras– onda o poste central. Concordia apolínea, esplendor formal. Soan as trompetas, os pés échense de terra. Aparece Dioniso, antigo e tropical, a afundilo todo na súa ferverza. Paixón erótica. Tamén ás veces violencia: iso de *desfacer a festa*. Realidade, afortunadamente case desaparecida, mais cunha longa tradición que se condensa neste proverbio: *Festas aquelas nas que mataron a meu pai!*

A identidade persoal non existe. Tal proclamaba o primeiro Nietzsche. É só unha creación da conciencia para afirmármolos diante do furor sen acougo da propia vida. Acordes nesta melodía, acadamos a catarse. E somos á fin en plenitude, cando boura en nós o propio son do Universo. Música tan perfecta, que nunca che nos falte o campo da festa!

De gaiteros e gaiteros enxebres

Batuere pedem, petar co pé, así lle dicían os romanos ao baile. E significaban que aos remotos galaicos moito lles prestaba ese dálle que tes. Para atender a tal angueira inventamos unha figura polifónica autoamplificada: o gaitero!

Diante das formas musicais domésticas ou das relacionadas co traballo, no eido popular existiron dende sempre músicas de celebración festiva, interpretadas por artistas de oficio, máis ou menos profesionais. Nas cidades estas agrupacións recibiron o nome de orquestras. O seu lugar de actividade: bailes populares, café-concertos, etc. Na aldea o músico de oficio por excelencia, encargado de actuar nas celebracións festivas, foi –insisto– o gaitero.

A comezos do século XX facían o baile só un gaitero e un tamboril (ou caixa). Os Soutelos de Montes, Os Tempranos de Eirís e Os Trinta de Trives (que eran catro pero tocaban coma trinta) inventaron o cuarteto de gaita. Un novo tipo de formación que, aínda que naceu nos anos vinte do pasado século, hoxe consideramos como absolutamente tradicional. Era o que pretendían. A carón do nome de seu necesitaron un adxectivo, gaiteros *enxebres*, para diferenciarse doutro grupos cos que compartían denominación.

Progresivamente o termo gaiteros fora experimentando unha ampliación semántica. A chegada de novos estilos musicais fixo que aqueles gaiteros solitarios reclamasen a axuda doutros instrumentistas para facer o baile. O clarinete ou o bombardino comezaron a soar a carón da gaita. Até chegar á famosa foto do muxián Ramón Caamaño Bentín: “Os Beiros, gaiteros de Pontenafonso” do ano 1929. Nela aparecen cinco músicos con cadanseu instrumento: un bombo, unha caixa, un clarinete e unha única gaita.

Os Beiros: gaiteiros de Pontenafonso / Os Beiros: Pontenafonso pipers - 1929

Como contestación a estas formacións, xurdiu o outro modelo. Os gaiteiros enxebres. Isto é, sen mestura. Grupos que vestían coas roupas dos labradores de antes, ao estilo do Coro Aires da Terra, de don Perfecto Feijoo. E baseaban o seu repertorio nas muiñeiras, xotas e foliadas do país.

Apoloxía do termo *música*

Ademais da denominación de *gaiteiros* nesta acepción de pequena agrupación para amenizar a festa na aldea, quero reivindicar outro termo: a *música*. Pola bisbarra das Mariñas, e cónstame que noutras partes do país, foi a denominación máis estendida: A *Música* dos Guiliades, A *Música* dos Canosas, A *Música* de Panchón.

En moitas destas *músicas* xa non soaba ningunha gaita. E algunhas foron a orixe de famosas *bandas... de música* (claro), que hoxe seguen a tocar.

Atención! Unha novidade tecnolóxica –poesía futurista– transformou de vez a festa: a luz eléctrica. Os efectos foron definitivos!

- Efecto A: Venceu as tebras da noite. E os bailes que até entón remataban co lusco fusco, principiaron a percorrer o camiño da alta madrugada.
- Efecto B: A amplificación, e con ela o vocalista, o “espiquer”, o animador: o Álvaro Pita, Finita Gay, Pucho Boedo!

Os coriscos da posguerra encheron de miseria e tristura este país. Mais a aldea non renunciou á festa. Nos anos corenta, grazas á popularización do automóbil, as orquestras das cidades comezan a acudir ás aldeas. Diante desta presión algunhas *músicas* desaparecen, outras adaptáronse aos tempos. Así a *Música* dos Guiliades transfórmase na Orquestra Guiliade; a *Música* dos Poceiros, na Orquestra Poceiros; ou a *Música* do señor Espallante (obsérvese a evolución gráfica) na Orquestra Spallant.

Considero *música* un termo moito máis acaído ante o de *charanga*, claramente importado, con que ás veces nos referimos dende o presente a este tipo de agrupacións. Ou mesmo o

de *comparsa* que, se ben existe na tradición galega, sempre aparece asociado a un tempo determinado: as comparsas de Antroido. Acudo a uns exemplos máis da miña contorna, a bisbarra das Mariñas: Antonio Mallo, “O Mariscal”, dos Mallos de Feáns –orquestra Mallo dende 1930–, na súa visita ao programa “A Tropa da Tralla” (Radio Coruña) do 25 de novembro de 1996, declarou precisamente isto: antes da Guerra non había orquestras propiamente ditas, eran pequenas *murgas* chamadas *músicas*. Velaí a Música dos Guiliades, ou os Castigadores de Cecebre. Segundo o meu tío, Manuel Eiroa, os Castigadores eran de Pravio (e el mesmo tocou con eles a trompeta).

Dos heroes do campo da festa: Finita Gay

Alén dos artistas que chegaron a ser famosos grazas aos grandes medios de comunicación, cada bisbarra de Galiza ten as súas propias estrelas.

Finita Gay, anos cincuenta, foi a primeira rapaza que subiu ao palco pola parte das Mariñas. Da casa da Martela, Castelo, unha daquelas costureiras coa máquina na cabeza das que fala nas súas novelas Manolo Rivas. Na festa da aldea cantou unha peza coa Orquestra Mallo e triunfou. Ao pai non lle prestou: *Os músicos son xente da tralla*. E escapou da casa para ser artista. Ademais de boa vocalista, tamén era regueifeira. Bocixa, dos Zënzar de Cerdeda, patriarcas do rock galego, cantoume esta copla que lle aprenderon na casa. Botoulla Finita ao padriño da súa nai, na festa das Encrobas:

*Ese do sombreiro verde
dos ollos apalizados,
moito quixera eu saber
os abrazos que ten dado.*

Finita Gay e os Guiliades acadaron sona a oito por toda a volta. Mais, por un asunto de desamor, decidiu marchar co seu fillo a Venezuela. Aló volveu acadar o éxito. Casou cun italiano que axiña lle ordenou deixar os escenarios. Durante trinta anos dedicouse ao seu outro oficio, a costura. Cando aquel home morreu, regresou. E investiu os cartos todos que aforrara dándolle á agulla nun café concerto en Tabeaio: A Martela. Por suposto ela era a figura principal. Os agoiros anunciaban un rápido fracaso: *«Como ousa cantar esa señora se xa é unha vella.»* O seu triunfo foi total. Retornara de alén mar a estrela das Mariñas. Paixón e sentidiño. Sempre dicía: *«Eu son dúas persoas. A Martela, a empresaria. E a artista, Finita. Como empresaria son durísima. Como artista son marabillosa!»*

Aconteceu hai uns poucos anos. Antonio Seijo Casal, octoxenario de Oleiros, enviou á prensa unha carta protesta: ninguén petara na súa porta para pedir cartos para o baile. Porque a verdadeira festa ten de ser sempre unha construción colectiva. Toda a freguesía limpa gabias e silveiras. Anúnciana os gaiteiros, porta por porta, na alborada (ou treboada en eidos do Baixo Miño). E sen curso ningún, os membros da comisión convértense en activos produtores musicais.

Anos cincuenta, a comisión de Muxía andaba co peito cheo. A Orquestra Mallo, grupo do momento, ía pór o ramo das festas da Barca. Mais unha nova terrible cruzou a ría. Antes habían tocar no Carme de Camariñas. Souberon reaccionar axiña. Crearon unha festa especial e os Mallos soaron primeiro en Muxía, abofé.

As fillas e fillos daquelas comisións organizan agora os festivais (Revenidas, Pardiñas, Castañazo), orgullo bravú deste país.

Os tempos mudan mais a festa continúa. A decisión non é nosa. É un mandato da propia natureza. Alá pola Hélade, un gran vocalista, Orfeo, debía cantar cada mañá para que puidese saír o Sol. Nesta fin do Mundo, os saxofóns de occidente erguen cada serán a súa melodía para que o astro rei se deite no océano.

Somos un pobo de artistas. Como proclamaban os Irmáns Abelleiras, despois Nova Palma de Corcubión: *«Que nunca pare de tocar o gaiteiro na carballeira! Que nunca se apaguen as luces do campo da festa!»*

II. Da movida ao bravú

O Rock, unha forma de música popular do noso tempo

Finais dos sesenta, anos setenta¹⁴. Aparece un novo xénero na canción popular: o *rock and roll*. Alén da súa dimensión estritamente musical, introduce unha gran novidade: a compoñente xeracional. Dende o comezo, os grandes medios de comunicación que o divulgaron en Galiza (a radio e mais a televisión, só había unha e estaba en Madrid) presentárono como unha música popular feita por e para a xente nova. A idea callou. Consolidouse dun xeito definitivo. Nas seguintes décadas do pasado século considerouse que era o xénero que se identificaba plenamente con este segmento da poboación. E subliño o dato, como contraste con estes tempos onde moitas persoas novas xa non senten tal vínculo. As súas músicas son outras: *rap*, *trap*, reguetón (*reggaeton*). Mais tamén son moitas as mozas e mozos de entón, algúns xa en idade propecta, que seguen a manifestar a súa total devoción polo rock.

Non é este o lugar evidentemente para tratar sobre as súas orixes e historia no seu contexto anglosaxón. Cómpre, sen embargo, xa que imos utilizar o termo *rock* a eito, chegar a unha convención, aclarar o senso co que imos usar esta palabra.

Así, en sentido extenso, imos denominar rock a calquera forma de música popular interpretada por un grupo de persoas (normalmente xente nova) que utilizan na súa instrumentación batería, baixo e guitarra eléctrica. Pode haber outros instrumentos, mais estes son imprescindibles. Isto é, os instrumentos definen o xénero. Así no paxe do rock entran dende formas do blues (quizá, a súa orixe primeira) até melodías de corte europeo tradicional. Hai que matizar un pouco máis, para diferencialo doutras etiquetas –velaí o *jazz*– coas que ás veces coincide na instrumentación. No rock prima o carácter popular. Tanto na forma –cancións de tres minutos– como dende a perspectiva do executante que, en principio, nin sequera ten que ser músico de oficio. É máis, nalgúns momentos da evolución do xénero, velaí o *punk*, considerouse un argumento o *antivirtuosismo*, ou directamente –o importante era a paixón, a actitude de protesta– a pouca habelencia no dominio do instrumento. Resumindo, falamos de rock como unha forma de música popular do noso tempo, interpretada con batería e instrumentos eléctricos que o tópico identifica coa xente moza.

Como xa dixemos, xorde nos Estados Unidos de América a finais dos anos corenta. Dada a primacía do anglosaxón no mundo contemporáneo, comeza a estenderse polo planeta. E substitúe outras formas de música popular da xente nova que viñan da tradición de cada cultura. Galiza tamén sofre ese fenómeno. Ese encontro brutal.

Axíña xorde unha pregunta, a cuestión latexante nas décadas dos setenta e oitenta: se o rock é a música da xuventude, e en Galiza habita xente moza que fala en galego, por que non aparecían grupos de rock que cantasen nesta lingua? Despois de moitos anos de debate e pouca música, nos noventa o rock en galego estoupou por todos os currunchos. Mesmo creou unha etiqueta, un epíteto de seu, o *bravú*. Mais, por que chegou con tanta demora?

O rock en Galiza e en galego. Antecedentes

A resposta a esta cuestión é sinxela e ten que ver co xeito de introdución desta forma musical no país. Fíxose dende arriba, dende o poder mediático, non dende a creatividade da propia xente nova. Os seus máximos difusores foron os grandes medios de comunicación, que

14 Tiven a sorte de coñecer un famoso precursor do rock español, Miguel Ríos. Comentoume que cando el empezaba (anos sesenta), a pesar de ser coñecido como Mike Ríos, a súa discográfica case non lle permitía facer rock.

naqueles anos tiñan todos as súas sedes en Madrid. Alí –tamén en Barcelona– xorden tamén os primeiros grupos de rock do Estado. Alén das versións, cando estes conxuntos comezan a facer as súas propias composicións, por imitación dos seus referentes anglosaxóns, principian cantando en inglés, e despois en castelán.

En Galiza repítese o proceso. Os primeiros grupos (Los Zuecos, 1964, en Vigo, ou Sprinters, 1965, en Ferrol¹⁵, son só dous exemplos), cantarán en inglés e en castelán por imitación deses referentes que soan nas radios e nas *jukebox* dos bares. Era ben difícil que xurdise entón un rock cantado en galego, simplemente porque para un rapaz da aldea –onde estaba o pulso do idioma– era practicamente imposible acceder a unha guitarra eléctrica. E digo rapaz, porque naquel tempo, para as rapazas –patriarcado tamén sonoro– era dobremente difícil poder subir a un escenario.

Nos anos setenta (ás veces aínda hoxe), nas cidades falar galego na vida pública era un acto reivindicativo, un auténtico manifesto. Por iso esta lingua tivo un gran predicamento entón dentro do xénero da canción protesta. O rock considerábase unha música xuvenil, menor, intranscendente, non apta para a canción social.

Mais o que era unha cuestión de contexto chegou a transformarse en tese provinciana. Dentro desa dualidade aldea/cidade, consolidouse entón un tópico escuro: o galego non vale para o rock and roll. Despois do tempo dos cantautores, nos oitenta, coa eclosión do pop español (axiña *la Movida*) escoitábase adoito tal retrouso. Mesmo gurús había que chegaban a teorizar sobre o asunto, acudindo a cuestións métricas e fonéticas: «*O rock inventouse en inglés. Hai problemas para cantalo en castelán. En galego sería imposible. O galego está moi ben para o folk e para a música tradicional, mais nunca poderá entrar no eido do rock.*» Un tópico, como todos, interesado para fundamentar unha cosmovisión: a aldea: o atraso, o pasado; a cidade: a modernidade, o futuro. A aldea: o galego; a cidade: o castelán, o inglés.

De todos os xeitos foron aparecendo, aos poucos, sonoras propostas xusto na dirección contraria. Nos setenta agroman curiosos antecedentes, dende a perspectiva actual, do futuro rock en galego. Velái os festivais coñecidos como “Estrume Rock” en Ferrol, nos que no nome do evento aparecía esta lingua. Algúns cantautores foron electrificando progresivamente o seu acompañamento musical. Nomeadamente o vigués Bibiano, con temas como “Estamos chegando ao mar” e, sobre todo, a “Danza do Aluminio” (coa colaboración do colectivo poético Rompente) precedente inmediato do que pouco despois habían de ser Os Resentidos. Tamén no comezo da década dos setenta, NHU, grupo de rock progresivo, aínda que era un conxunto esencialmente instrumental, xa utilizou o galego no título de moitos dos seus temas.

E por fin aparecen en Portonovo –honra a estes pioneiros– uns rapaciños cun LP roqueiro, cantado integramente en galego. Chamábanse...

...Goma 2

Foi no ano 79. Goma 2 publica o disco homónimo e un dos seus cortes, “O Galiñeiro”, convértese no primeiro éxito do rock cantando en galego. Eran cinco guedelludos de Portonovo: Manuel Uhía Bea “Chi” (baixo e gaita); Carlos Carballa Besada “Carramón” (batería e percusión); Xerardo González Bea (teclados e gaita); J. Ramón Chouza López “Moncho” (voz e gaita); e Samuel Donsión Piñeiro “Samu” (guitarra e gaita). Como se observa polos

15 Los Sprinters, alén da súa propia carreira, convertéronse na década dos setenta no grupo que acompañaba a Andrés do Barro, inventor verdadeiro do pop en galego. Un tempo despois un dos seus integrantes, Miguel Varela “Tranquilo”, comezaría tamén a compor e cantar en galego. E coa súa compañeira, María Manuela, chegaría a ser unha figura central na música popular deste país.

instrumentos que dominaban, estes rapaces antes de roqueiros, xa foran gaiteiros.

Comezaron moi noviños. Aos sete anos tocaban nos Gatiños de Portonovo, un lote de nenos gaiteiros. Aos quince formaron o seu primeiro grupo enxebre, Os Vieiras; co mesmo chegaron a acompañar ao gran humorista Carlos Díaz, O Xestal. Con tal bagaxe, aos dezasete sentiron o arrouto irrefreable do rock. Mercaron os instrumentos e comezaron a ensaiar. Tiñan claro o seu proxecto: atendendo á cuestión latexante do momento, decidiron que había que inventar un rock con gaita. Descubriunos o xornalista vigués Xerardo Rodríguez, que se converteu no seu mentor e produtor. Xa o dixemos arriba, o tema “O Galiñeiro”, versión moi libre da canción italiana “Tintarella di luna”, converteuse no primeiro éxito do rock galego.

O outro lado da música, a poesía¹⁶, dixo Luísa Villalta. “Rimas e letras da música popular”, titúlase esta xornada. A letra desta peza –o resto dos temas van por outros camiños– adianta un recurso expresivo que despois se repetirá moitas veces en diferentes grupos, nomeadamente no bravú.

*Alborotouse o galiñeiro
as galiñas andan soltas
a dona desesperada
non poñen as poñedoras.*

Acódesse a unha imaxe habitual na vida da aldea, mais que resulta totalmente allea e exótica no xénero do rock. Lograron, pois, un efecto de sorpresa que impulsou o seu éxito: “O Galiñeiro”, anticipo do que sería, tres lustros despois, por exemplo, “Que Jallo é”, dos Heredeiros da Crus.

Entre as actuacións máis destacadas de Goma 2 están os concertos que deron con Triana, mítico conxunto do rock andaluz. Coincidiron dúas veces, en Noia e mais en Pontevedra. En Pontevedra os galegos pasaron desapercibidos, triunfou Triana. En Noia, os andaluces non acabaron de conectar co público e Goma 2 arrasou. O futuro era ben alentador, mais tiveron que ir á mili. Cortáronlles o pelo e aí rematou a súa carreira. Honra a estes precursores. Aconteceu hai corenta anos.

Chega a movida

A comezos dos oitenta a música rock chega a ser realmente popular en Galiza, mellor dito, nas cidades de Galiza. A mocidade urbana, ademais de ser espectadora, convértese tamén en protagonista. Na Coruña e, sobre todo, en Vigo principian a aparecer grupos cunha verdadeira pegada e recoñecemento entre a xente nova. Foi o tempo da *Movida*, denominación importada de Madrid, mais –cómpre recoñecelo– que acadou gran suceso por esta banda, e que converteu a etiqueta Vigo nun referente desta estética a nivel de todo o Estado. Como símbolo, aquel tren que chegou até a ría dende a meseta cargado de artistas, baixo este retrouso “Madrid se escribe con V de Vigo”.

Manifesto a miña devoción por Siniestro Total. A súa lingua habitual é o castelán, mais chegaron a gravar algúns temas en galego: “Corta o pelo landrú” ou “Volanteiro, cabrón”. Tamén quero incidir aquí na inmensa alegría que significou a aparición –nun contexto, en teoría, castelán falante– dun grupo que lle dicían...

16 Luísa Villalta, *O outro lado da música, a poesía*, 1999, A Nosa Terra.

...Os Resentidos

Agromaron no ano 82. Eles son por dereito propio os pais verdadeiros do rock en Galiza. Antón Reixa, alma máter do conxunto, adoita comentar que naceron por casualidade. En realidade, foi unha proxección natural das performances literarias que desenvolvía cos seus compañeiros, Avendaño e Romón, do Colectivo de Comunicación Poética Rompente. Nos Resentidos conxugáronse dúas grandes novidades:

- A lingua galega como soporte de contidos de vangarda, en clave de liberdade absoluta, rachando todos os límites temáticos que se presupoñían –outra vez os tópicos escuros– a esta lingua.
- Ademais, na procura desa estética de vangarda, incorporaban a forza expresiva da fraseoloxía popular que, precisamente por expresarse en galego, era absolutamente descoñecida nos circuitos da modernidade. E que, ao cambiar de contexto, de súpeto se convertía en moderna, *cool*, discordante, anómala.

Velaí, como exemplo e resume, o seu retrouso máis famoso: *Fai un sol de carallo*. O título do primeiro LP, *Vigo, capital Lisboa* (1984), era en si mesmo un gran manifesto. O segundo, *Fai un sol de carallo* (1986) converteuse nun éxito sen precedentes.

O escuro tabú –o galego non vale para o rock and roll– quedou esfarelado para sempre. Os Resentidos abriron as portas para todo o que veu despois. Lingua e distorsión, encontro fecundo!

“Rimas e letras da música popular”, outra vez cómpre facer unha referencia directa –aínda que sexa mínima– a este apartado. E digo mínima porque Antón Reixa é un dos poetas máis interesantes da literatura galega contemporánea. Velaí unha das técnicas recorrentes que aparece nas súas letras: a acumulación de imaxes. Frases feitas, de contextos moi variados –como dixemos, moitas veces expresións coloquiais– que condensadas dentro dun mesmo texto acadan no novo contexto unha inusitada forza expresiva. Poñamos un exemplo: “Sexo Macumba” (do LP *Vigo, capital Lisboa*). Sintagmas das máis diversas procedencias que tras ser sometidos a este proceso de condensación poética, ao xeito dunha fusión nuclear, liberan unha poderosísima descarga enerxética.

Sexo macumba, sexo macumba,
dálle que non mira, dálle que non mira!
Baila esta rumba, baila comigo esta rumba.
Totus tuus, totus tuus!
Totus tuus, totus tuus!
Ai que voto útil, ai que voto útil!
Ai que voto útil, ai que voto útil!
Sexo Macumba (...)
Que te tumbo María que te tumbo, oh!
Que te tumbo María que te tumbo, oh!

Radio Océano

Polo mesmo tempo, ano 81, xurdía na Coruña outra formación ben interesante: Radio Océano. Non acadou a popularidade dos Resentidos, mais transcendeu no tempo como un referente definitivo do rock galego. Contestaban as formas neocastizas da movida de Madrid, cunha estética absolutamente nova. Radio Océano miraba directamente cara ao

Norte. Mesturaban as néboas de Londres coas néboas de Monforte, as guitarras eléctricas con Cunqueiro e Castroviejo, nun remexido que denominaron, seguindo a antiga corrente historiográfica, *atlantismo*.

Cantaban moitos temas en castelán, mais as súas pezas en galego, “Como o Vento” ou “Terra Chá”, acadaron a condición de auténticos clásicos. Mesmo levaron ao terreo da distorsión os versos de Lois Pereiro (o irmán do vocalista Johnny Rotring, ou sexa Xosé Manuel Pereiro¹⁷). En concreto un dos seus poemas máis famosos: “Narcisismo”.

*Sigo os pasos do sangue no meu corpo
e coa unlla do meu dedo máis firme
abro un sulco vermello en media lúa
na vea que me acolle tan azul.*

Outro paso cara a adiante. “Rimas e letras da música popular”, con Radio Océano a alta poesía contemporánea –*o outro lado da música, a poesía*, dixo Luísa Villalta– chega a ser rock and roll.

O grupo tivo unha primeira vida efémera (volveron reunirse hai un par de anos). Editaron un único LP, *Nin Falta que Fai* (1985), con portada de Antón Patiño, xoia para coleccionistas. Mais a súa pegada foi profunda –coa voz rabuda de Johnny Rotring, auténtico profeta do chapapote–, descubrindo o rock como soporte posible para grandes contidos artísticos dende esta Fin do Mundo.

1994-2019, XXV anos do bravú

Na década dos noventa o pulso creativo do rock trasládase ás aldeas. Por fin! Nos anos setenta chegou á aldea a televisión. Nos oitenta os electrodomésticos. Nos noventa, as guitarras eléctricas e Galiza toda estoupou en rock and roll. Isto dito en clave de resume, dun xeito simple (habería que facer moitos matices), mais rápido e directo.

Por todos os recantos comezan aparecer conxuntos poderosos. Xorde o bravú. Grupos de aldea (ou arrabalde). Moitos deles con parecidos referentes pero que *curiosamente* (faltan os medios de comunicación que artellen o país) non se coñecían entre si.

O banquete de Viana

«*No verán o sistema é comer churrasco, no inverno o sistema é comer cocido*», palabras do dono de El Caballero, taberna farturenta da aldea de Viana, coñecida por motivos obvios como “O Sistema”. Como era inverno, evidentemente, ceamos cocido.

1 de novembro de 1994, vésperas do II Castañazo Rock. Convocados polos Rastreros aló chegamos: de Lourenzá os Skornabois, de Vimianzo os Impresentables, dende Pontearreas o Caimán do Río Tea, da Coruña, os Papaqueixos, os Bochechiñas dende Vigo, Yellow Pixoliñas de Monforte, de Monte-Alto os Diplomáticos. E até apareceu Manolo Rivas, un chisco tarde, pero con desculpa. Conforme aterrou o seu avión transatlántico dende México, colleu dirección Chantada.

Galiza estoupaba en rock and roll. Todos sabiamos de Negu Gorriak no País Vasco, ou de

¹⁷ Entre outras múltiples actividades e proxectos, co paso dos anos Xosé Manuel Pereiro chegaría a ser tamén o director da revista BRAVÚ.

Mano Negra en París. Mais os Skornaboís de Lourenzá non tiñan noticia dos Impresentables de Vimianzo, e viceversa. Afortunadamente os Rastreros co seu convite decidiron superar tanta incomunicación.

A carne prestou e nos brindes, mollada en licor café, agromou a palabra talismán *bravú*. O cheiro da carne do monte, sen castrar. Metáfora do que queríamos facer: música do noso tempo mais cun cheiro definitivo do lugar onde nacemos. E aconteceu algo extraordinario. Inmediatamente houbo grupos bravús, grupos antibravús, grupos que eran e logo non foron, grupos que non eran e que logo viñeron a este retrouso.

Cómpre significar tamén o apoio que lle deu a varios destes conxuntos a Televisión de Galicia. Falo do programa Xabarín Club, que converteu o rock en galego (aquele que só uns anos antes algúns gurús dicían que nunca podería existir) nunha música realmente popular. Mesmo moita rapazada castelán-falante de entón, leva agora para sempre esa melodías e esas letras no lugar onde gardan o mellor dos seus afectos.

O bravú. O brinde dun fato de rapaces que foi quen de incidir niso que se chama cultura. Un grupo de xente nova reunido, non nunha cafetería da Coruña, nunha asemblea de estudantes en Santiago ou nun pub de Vigo, senón na contorna marabillosa da taberna do “Sistema”, a converter a aldea no centro do Mundo. Insisto, un exemplo de esperanza dende abaixo, dende a creatividade, da xente nova para mudar a realidade, tamén en materia de música.

O encontro brutal

Pero que era o bravú? Grupos moi diversos en estética e instrumentación, mais cun nexo firme e claro: a lingua. O afán regaleguizador. Diante dun discurso que parecía inamovible, que insistía no contrario, a vontade decidida de crear unha música popular en galego para o novo milenio que estaba a piques de chegar. E conseguímolos. Vexamos esas letras, algúns exemplos, algúns conxuntos.

Os Papaqueixos: “Matías, o morcego”

Lémbroo perfectamente. Naqueles anos, cando comezaba a escribir letras para Os Diplomáticos de Monte-Alto, consultaba decote libros de literatura popular: cantigas e refráns. Buscaba a forza expresiva da lingua. Desas pescudas algún retrouso saíu. Velaí por exemplo, *home pequeno, fol de veneno*, da nosa peza “San Furanchó”. O mesmo recurso que, como dixen arriba, xa utilizaran Os Resentidos co seu *fai un sol de carallo*.

Tal aconteceu tamén nas letras dun conxunto coruñés, Os Papaqueixos. Contra os tópicos lingüísticos dominantes (a visión mediática insistía en que na Coruña ninguén falaba galego), optaron directamente por esta lingua. A eles débémolles un exemplo axial do proceso que estou a describir. Velaí a peza “Matías, o Morcego”, unha letra do seu batería Fran Amil, con música do frautista Manuel Montero. Todo o texto é unha concatenación de epítetos, auténtica apoteose da expresividade (castelanismos incluídos) do galego popular:

Ti es un milhomes, un chaíñas, unha croca;
un lamecazos, unha chinche, unha peonza;
un rachaferallas, un pardiño, un fura-bolos;
un tiralevitas, un caniche, un mal piollo.

*Disque lle dás á bebida,
disque lle roubas á xente.*

*Disque non tes máis conciencia
que aquí te pillo
e aquí te levo o ventre.
Seica non tes compostura,
seica non tes bos modais.
Seica che ghosta a fartura
pero a caradura non tes quen che gañe.
Ti es un carota, un zurullo, un pouca cousa;
un chotacabrilas, alma en pena, unha gaivotas;
un feixe de estrume nun cortello apañado;
un porquiño-teixo cos fuciños alongados.
Disque lle dás á bebida...*

Rastreros de Chantada: “Tratorada” (sic)

Ademais do propio poder expresivo da lingua galega, as letras dos primeiros conxuntos do bravú achegaban outro gran argumento: a novidade nos temas. Como xa adiantei con Goma 2 e o seu “Galiñeiro”, estas cancións falaban de realidades que nunca accederan ás canles maioritarias da música xuvenil. Velaí exemplo canónico: a peza dos Rastreros, “Tratorada”.

Mais antes de ocuparnos da letra, uns breves datos sobre o conxunto. Había un vello en Chantada que sempre che andaba co mesmo retrouso: *os políticos sonche todos uns rastreros*. Deste xeito Richi, Xullo, Heléctrico e Chechu atoparon o nome para o seu grupo.

Nos noventa as guitarras eléctricas chegaron á aldea. E para o demostrar Rastreros

comezaron a ensaiar na casa vella de Quintá. Para se animar, no sitio dun disco de ouro, tiñan unha bosta seca chantada na parede. Na hipérbole do seu discurso comentaban tamén que dende que comezaran a bourar dentro, había que retellar a casa cada ano.

Procedían de dúas formacións anteriores, Rozando nos toxos, (obsérvense os acentos de muiñeira), e mais La paja cubana. En Quintá a guitarra eléctrica de Chechu encontrouse coa gaita de Óscar Rodríguez (alias “Gaitas”), e comezaron a dialogar con absoluta naturalidade, quizá por primeira vez, na música galega. Así naceu a “trilladora” (colleitora) de Rastreros. Desta máquina poderosa foron saíndo grandes pezas, como “Vida de Xan”, (o seu primeiro *single* absolutamente esgotado), e a xa citada “Tratorada”.

Bravú social: unha peza contra as cotas do leite que nese momento comezaban a impor as normativas e directrices da Unión Europea. Na letra aparece un léxico referido aos labores da propia produción láctea, en concreto ao mundo do tractor, descoñecido no rock e no punk até ese momento.

*Arde o ferro do motor,
Ei Kubota, ei Motransa.
Fume negro do tractor
Galicia tomada pola tractorada!*

A gravación fíxose en Vigo. O produtor, Abreu, co paso dos anos acadou a condición de clásico no rock galego. Óscar, o gaiteiro, era daquela un rapaciño, andaba polos quince anos. O seu pai viaxou a canda el para que non se descontrolase entre eses punkies. Nas diferentes tomas foi aprendendo a peza. Sentiuse solidario coa letra e acabou catando nos coros: *Cotas non! cotas non!*

Eis a novidade do bravú. Non era, como xa tiña acontecido noutros momentos, unha peza

duns rapaces universitarios en solidariedade cos problemas da aldea. Non, eran rapaces da aldea (Xulio, mecánico da cooperativa leiteira; Richi, estudante de veterinaria) que estaban a falar do seus propios problemas.

Ferro, barullo, caucho, remolques,
mil tractores baixan do monte.
Pan, lacón e viño, paus e marras,
ferve o sangue, barricada agraria.
Se non razoan levamos a Armando
que armando unha boa van razoando.
Sete chavellas, sete estadullos,
dálle no lombo, dálle nas ventas!
Arde o ferro do motor,
Ei Kubota, ei Motransa.
Fume negro do tractor
Galicia tomada pola tractorada!
Non pasarán, tratorada!
Non pasarán, dálle ferro!
Non pasarán, tratorada!
Non pasarán!
Co terceiro punto en alto,
dilles que se acheguen,
dilles que discutan.
Rodas de corenta lonas
Gasolina, dálles lume!
Un remolque cheo de pedras
e unha vella cun fouciño.
Hai machadas, hai galletas,
corre o sangue polas veas!
Non pasarán (...)
E se non se pode vivir
pola culpa do progreso,
a próxima tratorada
hache de ser no Congreso.
Fabricantes de iogures,
leite en polvo e desnatada,
din que hai demasiado leite
e agora chámanlle excedentes.
Din que hai demasiado leite
e a algún macho xa lle ferve.
Baixan as vacas doentes,
baixan ensinando os dentes!

As Garotas da Ribeira: “Nacín alerta”

Durante moitas décadas cada vez que se acendían as luces do palco –por moi potentes que fosen os focos– iluminaban sempre unha escura realidade: o patriarcado. Tal aconteceu tamén, hai vinte e cinco anos, no bravú, onde a presenza da muller nos conxuntos tamén foi

claramente minoritaria.

Afortunadamente os tempos mudaron ou, mellor, os tempos están a mudar. Diante de tanto agoiro, a música galega viaxa polo mundo nas voces das mulleres. Os proxectos de Mercedes Peón, Uxía Pedreira, Uxía, Guadi Galego, Sés, Rosa Cedrón ou Susana Seivane.

Nesta celebración do bravú cómpre reivindicar uns versos moi fermosos (e pouco divulgados): as letras das Garotas da Ribeira, mostra da forza e da creatividade da cultura galega, mesmo lonxe do país. Viaxemos á Barcelona dos noventa, fervedoiro primeiro do que se chamou entón *música mestiza*. Alí, a carón do Manu Chao, entre artistas alxerianos, colombianos ou brasileiros, campaban dúas rapazas, Sofía Tarela e mais Paola Beir, do Son e Carnota: As Garotas da Ribeira!

*Nesta terra de mulleres
que carghan coas bestas
e sementan
berberechos na ribeira
e patacas na leira.*

Versos poderosos. Anuncio das profundas transformacións, revolución das mulleres, que nos últimos anos se ían vivir na música popular galega.

Non é este o lugar para facer un comentario de texto. Si, para reivindicar con esta letra o talento das súas autoras. Bravú en Barcelona, As Garotas da Ribeira:

*Nacín alerta
coa boca aberta*

cheguei a este mundo
chorando
pero contenta.
Nacín sen tetas, sen coletas
sen os fíos dunha marioneta
respirando aire puro
e caghando duro.
Nesta terra de mulleres
que caghan coas bestas
e sementan
berberechos na ribeira
e patacas na leira
levan nos ollos
un sol que non queima
e na boca
un limón maduro.
Velaí as tes:
caghando duro
mazando sen erguer o puño
atando e desfacendo nudos.

Eu nacín nun punto
entre o cerebro
e a castaña
nacín dunha empanada
coa que quero alimentarte
para que non che falte
pero este corazón
se non se come
non se parte
eu
quero alimentarte
darche
o pracer de que nos piquen
os pementos,
a choiva, os grelos
este peito de inverno
da miña boca
aromas de moitas sopas
eu
quero alimentarte
enghordarche
destas mans
con viño
e boroa
e queixo de tetilla
e nunha noite queda
apertarte coma un polbo

*tralas restras de allos
da porta da cociña.*

Sofía Tarela

Despedida

A aparición do bravú foi unha anomalía. Unha irrupción inesperada que rachou dende abaixo, dende a creatividade da xente nova, o discurso mediático dominante. Ese que lle negaba á lingua galega a súa presenza no rock e, en xeral, en calquera xénero de música emerxente.

Nos anos corenta do pasado século, un poeta novo de Outeiro de Rei sentiu a necesidade de crear unha poesía en galego que chegase a ser realmente popular. E despois de tres libros de corte existencial *Muiñeiro de brétemas*, *Advento* e *Morrendo a cada intre*, publicou *Terra Chá*:

*Non canta na Chá ninguén,
por iso o meu carro canta.*

Chamábase Manuel María. Os seus poemas acadaron unha inmensa difusión. Moitos deles (“O Cuco”, “O Aradiño”, o propio “Carro”), chegaron a ser canción –como el soñou–, e seguen hoxe a soar.

Naqueles anos noventa, un fato de grupos de xente nova sentiron unha necesidade parecida. Mesmo foron quen de articularse e crear un xénero que había servir de canle e referente para outros artistas que viñeron despois.

Grazas ao bravú temos un interesante testemuño sonoro do que acontecía naquela Galiza dos noventa: dos seus conflitos, dos seus problemas. Só un verso dos Papaqueixos, abonda como exemplo:

Sito Miñanco, preso político

do seu famosísimo tema “Tekno-trafficante”, asinado por Antón Díaz.

E grazas ao bravú, a cultura popular atopou unha canle para poder expresarse dun xeito contemporáneo tamén en tempo de celebración.

Acudo a un talento de Ourense, Ico, vocalista do grupo Lamatumbá primeiro, agora do Sonoro Maxín. Medrou tomando refrescos na Palleira do Cuco de Velle, templo da música mestiza (mesmo antes de ser inventada tal etiqueta). A súa vida artística é a consecuencia lóxica do que alí tal aprendeu: sublimar en clave galega os impulsos de calquera latITUDE que realmente o emocionan.

Ico leu nun libro de Eduardo Galeano, *La venas abiertas de América Latina*, estes versos:

*Licor de las verdes matas,
Tú me tumbas, tú me matas.*

Xa sabes o que aconteceu. Estou certo de que estás a cantaruxar unha melodía. Porque un tempo despois Ico creou unha canción para ponderar ese licor que axunta na súa esencia o mellor da América, o café, co mellor de Galiza, a caña do país. Si, estou a falar dese himno popular, chamado directamente “Licor-Café”.

Insisto, o nacemento do bravú foi un exemplo de esperanza dende a xente para mudar a realidade, tamén en materia de música. Por iso, vinte e cinco anos despois, aproveito este relatorio para expresar a felicidade extrema que me deu ter participado nas orixes desta aventura.

E de remate... –xa o dixo Alexandre de Fistera, inventor do fútbol– ...*que continúe!* Só agardo que unha nova fornada de rapazas e rapaces volvan xuntarse onde lles pete, decididos a deixar de ser espectadores e converterse en verdadeiros protagonistas do seu tempo. Afortunadamente –somos un pobo de artistas– nesta fin do mundo seguimos a cantar e crear en galego. E temos paixón a oito, tamén no terceiro milenio, para tronzar o Universo!

